

AFV ETILGAN SHAXSLARDA RESOTSIOLIZATSIYA MUAMMOLARINI TALQIN ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Ne'matjonova Azizaxon Xidoyatillo qizi

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Din psixologiyasi mutaxassisligi magistranti

nematjanovazi@gmail.com

Annotatsiya: Afv etilgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirishga qaratilgan jarayonlarda ularning jamiyatga tezroq qaytishi, yangi mutaxassislik, kasb-hunar egallashi, jamiyat hayoti uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar, qonun hujjatlarida belgilangan me'yor va qoidalarga rioya qilishini ta'minlashning asoslari izohlanadi. Resotsializatsiya insonning jamiyat bilan aloqalarini tiklashi, ijobiy ijtimoiy aloqalar va u tomonidan uzilgan aloqalarni qayta o'rnatishi va ijtimoiy moslashuv jarayonlarining oson kechishi, o'zgargan turmush sharoitlariga moslashishi bilan tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: qayta ijtimoiylashtirish, ijtimoiy moslashuv, axloq tuzatish muassasalari, jinoyat motivlari, ishonchsizlik, jamiyat, reabilitatsiya.

Ilmiy tasniflarni bayon qilish uchun "sotsiolizatsiya" va "resotsiolizatsiya" tushunchalarini farqlashimiz kerak. Fanda shaxsning "ijtimoiylashuvi" atamasi falsafiy, sotsiologik, huquqiy, psixologik, pedagogik va madaniy pozitsiyalardan kelib chiqadi. Ammo "ijtimoiylashtirish" tushunchasining barcha xilma-xil talqinlarini qisqartirish mumkin. Insonning jamiyatga kirishi, uning me'yorlari va qoidalari bilan tanishish jarayoni, insonning bevosita ijtimoiy muhitning doimiy o'zgaruvchan muhitiga moslashishi, axloqiy talablar, munosabatlar va mikromuhitning qadriyat yo'nalishlari tizimlarini idrok etish bilan tavsiflanadi. Axloq tuzatish muassasalaridan ozod qilingan shaxslar jazoni o'tashdan keyin ham,

muddatidan oldin ham ijtimoiy moslashuvga muhtoj. Ular yana jinoyatchi bo'lib qolmasligi uchun jamiyat manfaatlarini ko'zlab yordam berish kerak.

So'zning tor ma'nosida resotsializatsiya - bu shaxs tomonidan ilgari o'zlashtirilganidan tubdan farq qiladigan qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirishi tushuniladi. Bu tushunchada ma'lum odamlar guruhlariga tegishli bo'ladi. Shu ma'noda resotsializatsiya deganda, u bir dunyodan ikkinchisiga "o'tganda" shaxsning o'zgarishi (ozodlikka qaytishi, emigratsiya, yangi dinni egallash, yuqoriga vertikal harakatchanlik, uzoq muddatli kasalxonaga yotqizish) tushuniladi.

Agar insonga, uning qadr-qimmatiga minimal hurmatni ta'minlash va malakali psixologik yordam ko'rsatishning iloji bo'lmasa, jinoiy jazoning ijobiy ta'siri nolga kamayadi.

A. Levitskiyning fikricha, resosializatsiyaga quyidagi omillar ta'sir qiladi va shu bilan birga moslashish jarayonini osonlashtiradi:

-shaxs rivojlanayotgan madaniyatning ijtimoiylashuv darajasi;

-aqliy moslashuvni shakllantirish, ya'ni, ma'lum bir madaniyatda shaxsiy ehtiyojlarni qondirish;

-atrof-muhitning qasddan va qasddan bo'lmagan ta'sirini qayta ijtimoiylashtirishga moslashtirish. Qayta ijtimoiylashtirish - bu penitensiar va penitensiardan keyingi bosqichlardan iborat murakkab ko'p qirrali jarayon bo'lib, ularning har birida jinoyat sodir etgan shaxslarga har tomonlama ta'sir ko'rsatish kerak. Qayta ijtimoiylashtirishning asosiy prinsipi jinoyatchining rivojlanishi uchun ma'lum potensial imkoniyatlarga ega ekanligini va albatta qonunga bo'ysunuvchi fuqaroning hayotini davom ettirish qobiliyatini shakllantirishi kerak. Ozodlikka chiqarilgandan keyin jamiyatda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha tadbirlar amalga oshirilishi kerak. Afv etilgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirishning ikki tomoni bor:

-ozodlikka chiqarilgan shaxslarni psixologiyasining tegishli o'zgarishi;

-jamiyatning uni qabul qilishga roziligi.

Ikkinchisi bilan moddiy va maishiy xarakterdagi qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin. qayta ijtimoiylashtirish maqsadiga erishilganda yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish maqsadi ham amalga oshadi. Ijtimoiylashgan shaxs mahkumlar jamoasida emas, balki jamiyatda muvaffaqiyatga erishishga undaydi.

Qonun chiqaruvchining jinoiy jazoning maqsad va vazifalariga nisbatan bunday noaniq qarashi davlatning o'z fuqarolariga bo'lgan e'tiboridan va aybdorni aybdor deb topish va unga nisbatan u yoki bu jazo chorasini qo'llash, maqsadli vositalardan foydalanish orqali ijobiy natijaga erishish istagidan dalolatdir. Kuni kecha 8-dekabr O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-yilligi munosabati bilan 334 nafar shaxs afv etildi. Prezident farmoniga muvofiq, sodir etgan jinoyati uchun jazoni ijro etish muassasalari va probatsiya organlarida jazo o'tayotgan hamda qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan va tuzalish yo'liga qat'iy o'tgan 334 nafar shaxs afv etildi. Shundan:

-34 nafari asosiy jazodan to'liq ozod etilgan;

-249 nafari jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan;

-6 nafarining ozodlikdan mahrum etish jazosi yengilroq jazo bilan almashtirilgan;

-45 nafar shaxsga tayinlangan ozodlikdan mahrum etish jazosining muddatlari qisqartirilgan. Afv etilganlarning 18 nafari chet el fuqarolari, 23 nafari ayol, 15 nafari 60 yoshdan oshgan shaxslar hamda 88 nafari taqiqlangan tashkilotlar faoliyatida qatnashgan shaxslar tashkil etadi.²⁵ Qayta ijtimoiylashtirish maqsadiga erishilganda yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish maqsadi ham amalga oshadi. Ijtimoiylashgan shaxs mahkumlar jamoasida emas, balki jamiyatda muvaffaqiyatga erishishga intiladi. Mahkumlarni, ozodlikka chiqarilgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish davlat siyosatining yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tagan shaxslarni jamoat munosabatlari va

fuqarolik jamiyatiga qo'shish orqali jinoyatlar takrorlanishining oldini olish va qonunga itoatkorlik xulq-atvorini shakllantirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuini

²⁵ <https://president.uz/uz/lists/view/6916/>.

o'z ichiga oladi. Shu maqsadda jazoni ijro etish tizimi muassasalari xodimlari mahkumlar bilan jazoni o'tash davrida ham, ular ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod etilgunga qadar ham erkinlik, ularni tayyorlash uchun ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, psixologik, pedagogik va tibbiy xarakterdagi kompleks choratadbirlar amalga oshirilishi kerak.

Ozodlikka chiqarilgan shaxslarda insonga, jamiyatga, mehnatga, insoniyat jamiyatining normalari va an'analariga ijobiy munosabatni shakllantirish va qonunga bo'ysunish jarayonlarini tashkil etish resotsiolizatsiyani ta'minlanishi bilan bog'liq bo'ladi. Qayta ijtimoiylashtirish mahkumlarning, afv etilgan shaxslarning shaxsini o'zgartirish jarayoni sifatida qaraladi, bu uning rivojlanishining obyektiv va subyektiv sharoitlari ta'siri ostida sodir bo'ladi. Jinoiy jazoni ijro etuvchi muassasalar va organlarning xodimlari, boshqa davlat va jamoat tuzilmalari vakillari, jinoiy jazoni o'tayotgan shaxslarning qarindoshlari va yaqinlari, shuningdek, boshqa mahkumlarga tashqi ta'sir ko'rsatadilar.

Mahkumlarni tuzatish bir vaqtning o'zida jazoni ijro etish va axloq tuzatish choralarini qo'llash natijasida ko'rib chiqiladi. "Oraliq xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, qayta ijtimoiylashtirish maqsadiga erishilganda yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish maqsadi ham amalga oshadi. Ijtimoiylashtirish shaxs mahkumlar jamoasida emas, balki jamiyatda muvaffaqiyatga erishishga undaydi. Qonunni buzgan shaxsni tuzatishning butun jarayoni - tergov va sudlanganlikdan tortib, axloq tuzatish muassasasida qolishgacha va undan chiqqanidan keyin ma'lum muddat - qayta ijtimoiylashtirish jarayoni doirasida amalga oshiriladi."²⁶

²⁶ М. Д. Шаргородский СИСТЕМА НАКАЗАНИЙ И ИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ. 1968 №11. С-57

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki,ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash davrida,ozodlikka chiqarilgandan so'ng amalga oshiriladigan ijtimoiy faoliyatga qarindoshlar, do'stlar, qo'shnilar va hamkasblar bilan aloqalarni tiklash va rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlarga ham alohida ahamiyat berish kerak.

Oila mahkumga nisbatan axloq tuzatish muassasasida bo'lgan vaqtida ham, ozod qilinganidan keyin ham ijtimoiylashtirish funksiyasini bajaradigan asosiy ijtimoiy institutdir. Tug'ilishdan to o'lingacha shaxs ijtimoiylashuv jarayonlariga kiradi. Moslashuv shaxsning ijtimoiylashuvining asosiy bosqichidir. Shunga ko'ra, sotsiolizatsiya moslashishni o'z ichiga olgan universal jarayondir. Ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan shaxslar o'rtasida ijtimoiylashuv jarayonlarini qayta tiklash vazifasi paydo bo'ladi.

Jazoni o'tashdan ozod qilingan shaxslarni ishga joylashtirish bo'yicha ijroiya qo'mitalari ko'rsatmalari korxonalar, muassasa va tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlash va ozod qilingan shaxslar bandligini ta'minlash resotsiolizatsiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent,2012. 112-114 b.
2. Akramova F.A. Ijtimoiy psixologiya.Toshkent,2004. 89b.
3. Потемкина А.Т. Ресоциализация отбывших уголовное наказание как социально-правовая проблема. Проблемы социальной реабилитации отбывших уголовное наказание. Сб. научн. тр. М.: России, 1992, с 3–4.
4. Антонов А.Г. О дифференцированном подходе к ресоциализации осужденных к лишению свободы. Вестник Кузбасского института. Р,2015. № 3. с. 23–24.
5. Финаева А.Г. Ресоциализационный потенциал семьи осужденного: дис. ... канд. социол. наук. Саратов, 2012. С-145.
6. Александров Ю. Учиться и в тюрьме не поздно. Неволя. 2006. № 6.

7. Шаргородский М.Д. Система наказаний и их эффективность. Советское государство и право. 1968. № 11. С-57.
8. Козлов А.П. Уголовная ответственность: понятие и формы реализации. Красноярск, 2013. С. 48.
9. Стурова М.П. Педагогика социальной реабилитации осужденных: поиск и находки. Наказание: законность, справедливость, гуманизм: материалы научно-практ. конф. Рязань, 1994. С. 123.
10. Nazarov A.S. "Ijtimoiy psixologiya" o'quv qo'llanma. Toshkent, 2009. 84-85 b.
11. Степанюк А.Ф., Трубников В.М. Исполнение наказания в виде лишения свободы и особенности постпенитенциарной адаптации освобожденных: учеб. Пособие. К.:УМК ВО, 1992. С. 20.
12. Рыбак М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики: дисс. д-ра. юр. наук. Саратов, 2001. С-56.
13. Стручков Н.А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. М., 1984. С. 159.
14. Маликов Б.З. Теоретические проблемы сущности и содержания лишения свободы и их выражение в уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве России: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Рязань, 2004. С. 13.
15. Евтушенко И.И. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы и их ресоциализация: монография. Волгоград. 2005. С.
16. Файзутдинов Р.М. Лишение свободы: его социальное назначение и функции: дис. ...канд. юрид. наук. Казань, 2000. С-156.
17. <https://president.uz/uz/lists/view/6916/>.